

„Nevezett a legrutálisabban végzett egy üldözöttel”

Egy lelkesz-per anatómiája

Az 1945–49 közötti népbírósi perekről többé-kevésbé megegyezik a történészek nagyobb részének véleménye.¹ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. M. E. sz. január 25-i rendelete alapján létrehozott, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot alkotó koalíció pártjai (Magyar Kommunista Párt – MKP, Magyarországi Szociáldemokrata Párt – MSZDP, Nemzeti Parasztpárt – NPP, Független Kisgazdapárt – FKGP, Polgári Demokrata Párt – PDP) és a szakszervezetek részéről delegált népbírókból és egy szakképzett bíróból (akinek szavazategyenlőségénél volt döntő szava) álló népbíróságok által meghozott ítéletek jelentős része koncepciósszerű volt. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy mindenki ártatlan lett volna, akit a népbíróságok elő állítottak, ám az kétségtelen, hogy az első fokú ítéletek döntő többségét politikai alapon hozták meg. (Számos esetben megfigyelhető, hogy a vádlott bűnösségét baloldali népbírók megszavazták, míg a jobboldali népbírók a felmentésre szavaztak.) Mivel pártdelegáltak dönthettek a bűnösség kérdésében, megteremtődött annak a lehetősége, hogy a népbíráskodás a pártpolitikai csatározások színterévé váljék.

A népbíróságok és népügyészségek létrehozásának hivatalosan deklarált célja az volt, hogy „mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, mielőbb elnyerjék büntetésüket”, de ki nem mondott célja volt az is, hogy az ítélezést kivegyék a „politikailag megbízhatatlannak” tartott szakszervezetek kezéből. A rendelet alapján minden törvényszéki székhelyen öttagú bíróságot állították föl, de több helyen úgynevezett kihelyezett tanács ítélezett.

A népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről szóló 1945:VII. törvénycikk alapján folytatott népbírósi gyakorlat parttalan lehetőségeire aggódva figyeltek föl a református egyház vezetői is. Révész Imre debreceni püspök 1945. március 14-én Ravasz László budapesti püspökhöz írott, a Rákosi Mátyással történt megbeszéléséről beszámoló levelében világosan előrevetítette a nem kommunista értelmiséggel – köztük az egyháziakkal – való tömeges leszámolás veszélyét. Az MKP „vezére” ugyanis „akaratlanul is elárulta, hogy az összes »fasiszta« elemekkel minél gyorsabban és minél radikálisabban le akarnak számolni, nekik az eddigi igazoltatási eljárás túlságosan enyhe, stb. Ha végiggondoljuk, ez gyakorlatilag bizony az intelligencia tömeges kiirtásával egyenlő, s ezt ők, úgy látszik, mégiscsak ambicionálják.”² Hiába fordultak a történelmi egyházak vezetői panasszal a belügyminiszterhez, az igazságügy-miniszterhez, és a miniszterelnökhöz (vagy egyenesen Rákosihoz) a politikai

---

¹ Egyebek mellett lásd: SZAKÁCS Sándor – ZINNER Tibor: *A háború „megváltozott természete”. (Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944–1948.)* Budapest, a Batthyány Társaság kiadása, 1997., ZINNER Tibor: *XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlatja. 1944/1945–1992.* Rejtjel Kiadó, Budapest, 1999. és PALASIK Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.

² Idézi SZABÓ András Péter: Révész Imre „az idők viharában” (1944–1967). In: *Protestáns Szemle*, 2003. 2. sz. 68.

rendőrségnek és a népbíróságoknak az egyházi személyiségek elleni eljárása miatt, mert tovább folytatódott az a gyakorlat, hogy a népbírák sok esetben rosszindulatú följelentéseket is tényként kezeltek, a valóság kiderítését politikai elfogultságaik akadályozták meg. Ez figyelhető meg az alább bemutatott esetben is.

***

Az 1908-ban, régi hódmezővásárhelyi református családban született Tárkány Szűcs József az iskoláit helyben végezte, majd Debrecenben, a teológián szerzett diplomát. Egy ideig a hódmezővásárhelyi egyházközségnél, mint hitoktató működött, később Karcagra helyezték segédlelkésznek, majd 1939-től Makóra. 1942 októberében kihelyezték a Király-hágó tövében fekvő Csucsára szórványlelkésznek. 1944 tavaszán megkapta a behívóját a Magyar Királyi Honvédségbe. Március 30-án bevonult a 25. sz. nagyváradi csapatkórházhoz, ahol főhadnagyi rangban tábori lelkész lett. Kórházát előbb lengyel területre, majd december 6-án Budapestre vezényelték. Először a Márvány utcában voltak Budán, majd onnan a VIII. kerületi, Vas utcai Pajor Szanatórium épületébe költöztek. Január elején a katonai kórház állományát az oroszok elhurcolták, de Cegléden szabadon engedték őket. A fővárosba már nem ment vissza, pár hétig Albertirsán szolgált beosztott menekült-lelkész, majd hazament szülővárosába, Hódmezővásárhelyre. Bár a tiszántúli református egyházkerület tanácsának 1945. január 16-án hozott határozata alapján alakított egyházmegyei igazolóbizottság május 17-én igazoltnak nyilvánította, ennek ellenére a helyi politikai rendőrség 28-án előzetes letartóztatásba helyezte, majd 31-én fölkísérte Budapestre és átadták az ottani politikai rendőrségnek.

Letartóztatásának oka egy 1945. június 9-i jelentésből derül ki: *„nevezett, mikor a 25. tábori kórház a Pajor szanatóriumban volt elhelyezve, a kórház vezetőjének utasítására elvitette Frisch Mártont (áhnévén: Kiss Márton). Első alkalommal szabad utat engedett Frischnek, de később, mikor Frisch még sem ment el önként, akkor katonáival a Ludovikára szállíttatta. A kíséző szolgálati jegyen feltüntette, hogy dr. Jancsó főorvos utasítására történt, okául szabotálást jelölt meg. Fenti cselekedetet Tárkányi [sic!] mint a kórház református tábori lelkésze követte el”* – jelentette Déri Zoltán budapesti detektív.³

Ennél többet tudhatunk meg az itt említett Frisch Mártonról 1946. január 7-én, a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályán⁴ fölvetett tanúvallomási jegyzőkönyvből.⁵ Eszerint az 1901-ben Nagyváradon született, zsidó származású szerelőségéd még 1944. november 16-án került a pesti szanatóriumba. Csak egy régi ismerőse, Kaszás Lajos szanatóriumi gondnok volt tisztában azzal, hogy a Kiss Márton álnév valójában kit takar. (Érdekes módon a jegyzőkönyv végén már azt vallotta, hogy nem csak Kaszás tudott a zsidó

---

³ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL), Tárkány Szűcs József népbírósági perének iratai, Nb. 1993/1945. 5.

⁴ A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya 1945. február 2-án alakult meg hivatalosan, körülbelül hatvan fővel, a hónap végén létszáma már száz körül járt. Az osztály feladatának tekintették a „főváros fasiszta bűnözőit a Néptörvényszék elé állítani, a fasiszta érzelmű egyénektől a fővárost megtisztítani, és végül a demokratikus Magyarországgal szemben álló mindenemű szervezkedést és mozgalmat likvidálni.” Idézi PALASIK Mária: *„Üstökön ragadni a reakciót”. Az államrendőrség és a politikai rendőrség kezdetei.* In: Beszélő, 1999. november, 74–86. Lásd még: *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946.* (Főszerk.: GYARMATI György). Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2009.

⁵ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL), Tárkány Szűcs József vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-21288. 5–6.

származásáról, hanem egy Csomós nevű zászlós is, akitől olyan igazolványt kapott, mely szerint ő a tábori kórház alkalmazottja...)⁶ Mint kazánfűtő-segédet alkalmazták a szanatóriumban – valószínűleg munkaszerződés nélkül. Miután december 26-án bevonult oda a tábori kórház, két ízben robbanásveszélyes helyzet adódott elő a kazánnál. Mindkét alkalommal őt vádolták meg szabotázzsal, bár állítása szerint egyik esetben sem tartózkodott a kazánházban. Végül Tárkány Szűcs József január 4-én szabotázs gyanúja miatt a Ludovika Akadémián lévő ún. bevonulási központba kísértette. (Először – Frisch szerint – az Andrássy út 60. alatti hírhedett Hűség Házába akarta küldeni, de erről a katolikus tábori lelkész kollégája lebeszélte.) A bevonulási központban azonban, amikor felolvasták a kísérő szolgálati jegyet (mely a lelkész aláírásával – állítólag – azt tartalmazta, hogy „*vitész Jancsó igazgató főorvos utasítására Frisch Márton intézeti szerelőt szabotálás gyanúja miatt előállítatom*”), úgy döntöttek, hogy egy civillel nincs mit kezdenek (valójában gyanút foghattak, hogy egy bujkáló zsidóval van dolguk), ezért átszállították a Városház utca 14. sz. alatti nyilas székházba. Ott Frisch vallomása szerint Nidosi „testvérrel”⁷ (a népbíróági tárgyaláson már úgy emlékezett, hogy Kovarcz Emillel) hozta össze a sors. Mivel a korábbi gyanú beigazolódott, „*kegyetlenül elverték*” és elvették az – állítólag – nála lévő kétezernyolcszáz pengőt. (Ez akkor komoly összegnek számított.) Ekkor még megúsza, mert közölte, hogy szerelő és ezért igénybe vették a szakértelmét. Január 17-én negyed magával áthajtották Budára, majd február 11-én (az első fokú vádiratban 12-én) éjszaka mindnyájukat kikísérték a Királyhágó térre, ahol társait agyonlőtték, ő csak „*csoda folytán*” maradt életben, súlyosan megsebesülve. (Állítása szerint négy golyó érte, de nem sebesült meg életveszélyesen. Fölvetődhet a logikus kérdés: a nyilasok – akiket a jegyzőkönyvben név szerint megnevez! – miért hagyták ott a szemmel láthatóan „csak” sérült áldozatukat? A másodfokú tárgyaláson erre is megpróbáltak választ keresni...) Miután két hét múlva már egészségesnek érezte magát, január 28-án visszatért a szanatóriumba (itt volt a bejelentett lakcíme még a másodfokú tárgyalás idején is), majd a IX. kerületi rendőrkapitányságon bejelentést tett az „eseményekről”.

Frisch – aki „üldözött” mivolta miatt időközben népbíró lett – először 1945. június 5-én tett tanúvallomást az akkor már előzetes letartóztatásban lévő lelképásztor ellen. (Ez nem maradt fent, de tartalmilag nyilvánvalóan megegyezik a június 9-i feljegyzéssel.) A rákövetkező napokban több személytől vettek fel tanúvallomást. Így például június 7-én egy ugyancsak a szanatóriumban bujkált, illetve álnéven a konyhán dolgozó zsidó asszony (Halmos Lászlóné/„Kalmár Benőné”) azt vallotta, hogy a többi katonával együtt a vádlott is „*járt azelőtt a gettóba rabolni*.”⁸ Tárkány Szűcs József következetesen tagadta ezt a súlyos vádat. Feltehetően azért, mert valószínűtlennek tűnt, a tárgyaláson nem is vették figyelembe.

Ugyanaznap Baksa Ferenc fűtő⁹ azt vallotta, hogy a szabotázs vádja alaptalan, mert „Kiss”/Frisch „*szorgalmas, becsületes munkás volt*”.¹⁰

⁶ Nem ő volt az egyetlen ott tartózkodó üldözött, rajta kívül még nyolcvanhárom zsidó bujkált ott, meg „*az egész angol-amerikai kolónia*”, valamint hat szerb partizán „*és néhány baloldali politikus*” – olvasható a másodfokú tárgyalás jegyzőkönyvében. BFL, Nb. 1993/1945. 48.

⁷ A jegyzőkönyvben: Nidossy. Nidosi Imre hírhedett nyilas vezetőről van szó. Az eredetileg pedikűrös („*tyúkszemvágó*”) és fürdőmester foglalkozású Nidosi Karácsonytól Pest nyilas osztagainak parancsnoka volt.

⁸ BFL, Nb. 1993/1945. 12.

⁹ Egy 1945. július 25-én, a budapesti népügyészségen fölvetett jegyzőkönyvben az olvasható Baksa Ferenc (valamint Déri Zoltán és Brizsinszky Rudolf – mindketten politikai rendőrök) neve mellett, kiknek tanúkénti meghallgatását kérte Frisch, hogy ők „*az ügyben mint nyomozók jártak el*”. BFL, Nb. 1993/1945. 10.

Kaszás Lajos szanatóriumi gondnok azt vallotta, hogy amikor egyszer a kazán elromlott, ő rákérdezett a szabotázs lehetőségére az egyik régi szerelőnél¹¹, aki azt mondta, ez lehet véletlen is. Ennek ellenére a tábori lelkész mégis el akarta vitetni, ám kérésére eltekintett ettől, és azt mondta Frischnek, hogy „*futni hagyja, de a szanatóriumtól el kell tűnnie*”, de ő még sem akart eltávozni, mert – mint mondta – „*neki nincs sem pénze, sem lakása, nem tud hova elmenni*”. (Ez a közlés annak fényében meglepő, hogy későbbi állítása szerint a nyilasok elszedtek tőle kétezernyolcszáz pengőt...) Erre a gondnok megengedte neki, hogy elbújhat a szanatóriumban, de másnap meglepődve hallotta, hogy az éjszaka folyamán szuronyos katonák elvitték.¹²

A gyanúsított lelkészt két nappal később, június 9-én hallgatták ki. Ő azt vallotta, hogy dr. vitéz Jancsó István, a szanatórium igazgatója kérte meg dr. Marcinkievitz¹³ Andor orvos őrnagyot, a katonai kórház vezetőjét, hogy vitesse el Frischt, mert „*szerinte szabotőr*”. Ő erre a főhadnagyot arra utasította, hogy vizsgálja ki az ügyet és adja át a nyilasoknak a segéd-fűtőt. Erre persze ő nem volt hajlandó, ezért fölment a szanatórium igazgató-főorvosához, hogy intézzék el ők az ügyet, hiszen „*Kiss*” polgári alkalmazott. Legnagyobb meglepetésére dr. Jancsó közölte vele, hogy neki az említett személy egy írást mutatott, mely szerint „*ő a katonai kórházban működik, tehát csakis mi intézhetjük el az ügyet*” – mondta a lelkész. Erre kikérdezte a „szabotázs”-ról a gondnokot (Frisch régi ismerősét!), aki azt mondta, hogy „*bűnös, mert ő is kétszer tapasztalt mulasztást a fűtőházban*”. Vele ellentétben a kazánfűtő nem találta hibásnak. Ezek után hívatta „*Kiss*”/Frischt, és közölte vele, hogy „*panasz merült fel a munkája ellen és ezért el kell mennie a szanatóriumból, és többet ne tegye be oda a lábát*”. Ő ezt tudomásul vette, de két nappal később az őrnagy fülébe jutott, hogy még mindig az épületben van. Erre magához rendelte a főhadnagyot, és alaposan összeszidta. „*Ekkor én megbíztam a szolgálatvezető őrmestert – mondta Tárkány Szűcs –, hogy két embert vegyen maga mellé és hozzák fel Kiss Mártont a pincéből, ahol rejtőzködött. Kissnek szemrehányást tettem, hogy miért nem hagyta el az épületet, közöltem vele, hogy a múltkor is azért mondtam neki, hogy menjen el, mert már akkor át kellett volna adnom a nyilasoknak. Kiss erre megkérdezte, hogy feltétlenül a halálát akarom-e és inkább ne a nyilasok kezébe adjam őt. Erre megkérdeztem, hogy jó lesz-e, ha a bevonulási központba vitetem, mert úgy is katonaköteles korban van, és be kell vonulnia. Kiss megköszönte, hogy nem adom át a nyilasoknak.*” Másnap lekísértette a központba, de a további sorsáról semmi tudomása sincs. (Kitért arra is, hogy a korábban, majd később is említett kísérő szolgálati jegyre azt írta: „*dr. vitéz Jancsó panaszra alapján Kiss Mártont, mint a 25. tábori kórház polgári alkalmazottját szabotázs gyanúja miatt további eljárás végett bevonultatom*”).¹⁴

A lelkész iratcsomóját június 12-én tették át a népügyészségre, mely a vádiratot két nappal később 3065/1945. sz. alatt fogalmazta meg. Az első fokú nyilvános tárgyalásra október 25-én került sor a IX. kerületi népbíróság dr. Kajcsa Andor-vezette tanácsa előtt. A népbírók Őszi Iván (PDP), Wagner Richárd (FKGP), Szalay János (NPP), Krámer Ernő (MSZDP), Bálint Sándor (MKP) és Kunvári Gyula (Szakszervezeti Tanács), a népügyész dr. Meszlényi Imre, a védő pedig dr. Sebestyén Ernő voltak. A beidéztet tanúk egy része (Halmosné, Déri Zoltán, Brizsinszky Rudolf, Csikós Károly¹⁵) nem jelentek meg.

---

¹⁰ BFL, Nb. 1993/1945. 7.

¹¹ Feltehetően arról a Vicsár Ferencről van szó, akit más jegyzőkönyvekben mint „*öreg gépészt*” említenek.

¹² BFL, Nb. 1993/1945. 14. A jegyzőkönyvben a vádlott „*Tárkányi Szűcs Ferenc*” néven szerepel.

¹³ Neve a jegyzőkönyvekben hol Marcinkievicsnek, hol Marcinkiewicz-nek van írva.

¹⁴ BFL, Nb. 1993/1945. 21.

¹⁵ Őt ugyancsak Frisch javasolhatta beidéztetni, mivel szerinte tanúja volt a Tárkány Szűcs József és Marcinkiewicz Andor között lezajlott párbeszédnek.

A vádlott nem érezte bűnösnek magát. Ismét azt hangoztatta, hogy parancsra cselekedett. Amikor dr. Jancsó István, a magánszanatórium igazgatója azt jelentette, hogy Kiss „szabotál és fel akarja robbantani a kazánt”, a katonai kórház parancsnoka utasította, hogy vizsgálta ki az ügyet, mire ő tiltakozott, hogy lelkész, de erre a Marcinkiewicz azt mondta, hogy az orvosok mind a műtőben vannak. „Mégkérdeztem az őrnagytól, hogy hogyan képzeled ő az ügyet elintézni, ő azt válaszolta: »keresztül lövöd, vagy átadod a nyilasoknak.«” Kaszás gondnok azt közölte vele, hogy amikor Frisch van szolgálatban, „állandóan zavar van a fűtés körül. Legutóbb is futva jelentették neki, hogy azonnal intézkedjen, mert felrobban a kazán, amikor megvizsgálta, észre vette, hogy a biztosító szelep le van zárva és túl van fűtve a kazán, a szelepet ő maga nyitotta ki, hogy szerencsétlenség ne történjen. Kaszás még azt is jelentette nekem, hogy egy másik alkalommal Kiss egy csavart szándékosan kicsavart, amit azután a gőz kivágott.”¹⁶ Az is elhangzott a tárgyaláson, hogy midőn a felszólítás ellenére „Kiss” még sem távozott el az épületből, két nappal később a portás ezt megtudta. Jelentette Marcinkiewicz, hogy a pincébe bujkál, és ráadásul azt is állította, hogy „fegyvert és kézigránátot rejteget”. Erre az őrnagy „igen erélyesen” felelősségre vonta a vádlottat, és megfenyegette, „tisztában kell lennem azzal, hogy mi a következménye annak, ha parancsszegőnek tekint, szigorúan utasított, hogy azonnal hajtsam végre a parancsot, mert különben az ügynek komoly következményei lesznek.” – vallotta a népbírói tárgyalásán a lelkész.¹⁷ Így aztán a bevonulási központba küldte „Kiss”-t. Tagadta, hogy a kísérőjegyen az szerepelt, miszerint ő szabotőr, ugyanis „a rendőrségi vallomásomban ez tévesen lett felvéve, csak kényszer hatása alatt írtam alá, mert a detektívek megverték. Csak később tudtam meg, hogy Kissnek a valósi neve Frisch és hogy zsidószármazású.” – vallotta a népbírók előtt.¹⁸

Frisch Márton tovább „cifrázta” a korábbi vallomását. Ekkor azt állította, hogy már évek óta dolgozott szerelőként a szanatóriumban. Január 3-án a tábori lelkész azzal vádolta meg, hogy fel akarja robbantani a kazánházat, és fegyvereket rejteget. Két nappal korábban valóban azt mondta neki a lelkész, hogy ajánlatos lesz, ha elhagyja a szanatóriumot, de ő a belövésektől nem mert elmenni. Kaszás azt ajánlotta, hogy bújjon el a liftházba, de valaki elárulta a rejtekhelyét. „Én egy Mózes nevű szerelőre gyanakszom, aki egyszer már el akart vitézni és láttam, hogy új rejtekbelyemet is észrevette, és hallottam, hogy ezt valakinek megtelefonálja.”¹⁹ A lelkész valóban azt az utasítást adta, hogy a Ludovikára kísérjék, így is történt²⁰, ám az ott tartózkodó Kovarcz Emil²¹ felolvasta a kísérőjegyet, miszerint szabotázssal vádolják és a hadikórház polgári alkalmazottja, de ekkor nem derült ki, hogy zsidó származású (ennek ellenére jól megverték). A Ludovikából a Városház utca 14-be került, január 17-én a Kapás utcába kísérték, majd a Németvölgyi útra, Kun páterhez²². A nyilas „nyomozócsoport” azonban mint szerelőt kivette a kezei közül. 12-én éjjel több társával együtt kivitték a Németvölgyi

¹⁶ BFL, Nb. 1993/1945. 24, 26.

¹⁷ BFL, Nb. 1993/1945. 27.

¹⁸ BFL, Nb. 1993/1945. 27.

¹⁹ BFL, Nb. 1993/1945. 28.

²⁰ A jegyzőkönyvbe utólag itt Kajcsa kézzel beírta: „de mint polgári személyt, aki szabotázssal van gyanúsítva, átadták a nyilasoknak”.

²¹ Kovarcz Emil (1899–1946) hivatásos tiszt, politikus. 1938-ban lépett a Nyilaskeresztes Pártba, melynek 1944-ben egyik vezetője lett, majd a Szálasi-kormány tárca nélküli minisztere. 1946-ban kivégezték.

²² Kun Andrásról, egykori minorita szerzetesről van szó, aki 1944 tavaszán lépett be a nyilas pártba, részt vett az október 15-i puccsban, majd a Fegyveres Nemzetiszolgálat tagja lett. Az ostrom alatt részt vett a budai razziákban, melyek közben – népbírói ítélete szerint – személyesen is gyilkolt. 1945-ben kivégezték.

út–Királyhágó tér sarkára, ahol sortüzet adtak rájuk, négy golyótól megsebesült, majd bevitték a helyőrségi kórházba, „*ahol ápolás alá vettek*”. A népbíró kérdésére azt vallotta, hogy „*tudomásom szerint az elvétel felőli rendelkezés nem a vádlott feladata, úgy gondolom, hogy ezt dr. Jancsóval közösen határozták el. Zsidó voltomról Kaszáson kívül a szanatóriumban senki sem tudott.*”²³ A vádlottal való szembesítése eredménytelennek bizonyult.

A következő tanú, Kaszás Lajos szanatóriumi gondnok eskü alatt azt vallotta, hogy jelentették neki, mindjárt felrobban a kazán, és „*valami szabotázs történt*”. Erre lesietett a kazánházba, ahol „*óriási gőz volt*”, és a kazán tetejéről Frisch hangját hallotta, hogy „*mindjárt készen leszek*”, valami szelepet javított. Másnap Jancsó azt mondta neki, hogy jelentést kapott arról, miszerint előző nap szabotázs történt, de ő erre azt felelte, hogy nem biztos, mert a kazánhiba véletlen is lehetett. A szanatórium igazgatója erre átment a katonai irodára, előadta az esetet és kérte „Kiss” eltávolítását, mire a jelenlévő tábori lelkész azt mondta, ha a vád igaznak bizonyul, távoznia kell az illetőnek. Erre Kaszás kérte őt, hogy hagyja futni „Kiss”-t. Egyébként pedig nem tudja, hogy ki vitette el őt. Baksa Ferenc fűtő hasonlóképpen vallott.

Végül a beidézett Zelenák Lajos volt tizedes azt vallotta, hogy a vádlott lelkésztől egy lezárt borítékot kapott és Delbács szolgálatvezető őrmestertől azt a parancsot, hogy „Kiss”-t kísérje a Ludovikára. Azt is közölte, hogy Frisch (korábbi állításával ellentétben) nem volt megkötözve. Ketten kísérték le, csak a szolgálati pisztolyukat tartották maguknál.

Ezt követően az ügyvéd kérte dr. Jancsó István (akit ugyancsak följelentett Frisch!), és dr. Fogolyán Miklós kihallgatását arra nézve, hogy a vádlott „*szigorú parancsra járt el*” – de a népbíróság a védelem indítványát elutasította, mert „*a tényállást kellően felderítettnek*” látta.²⁴ A népügyész a vádat fenntartotta, a vádlott és védője felmentést kértek. Az ítéletet a vádlottnak, valamint az itt idézett, a tárgyaláson megjelent tanúknak a vallomásai, és a nyomozati szakaszban fölvetett vallomások alapján hozták meg.

A népbíróság Tárkány Szűcs József református lelképásztort a Nbnov. 9. §. d. pontjára²⁵ történt hivatkozással, a Btk. 92. §-ának alkalmazásával főbüntetésként ***másfélévnyi letöltendő börtönbüntetésre***, mellékbüntetésként pedig politikai jogainak tíz évre történő fölfüggesztésre ítélte.²⁶ (A főbüntetésbe beleszámították az előzetes letartóztatásban eltöltött fél évet is.) Az indoklásban egyebek mellett megemlítették azt is, hogy dr. Jancsó panasza alapján (miszerint „*Kiss fel akarja robbantani a kórházat*”) rendelte el a katonai kórház parancsnoka az ügy kivizsgálását. A vádlott pedig – annak ellenére, hogy a „Kiss”/Frisch elleni vád nem nyert bizonyítást – távozásra szólította fel. Majd amikor kiderült, hogy ennek nem tett eleget, elkísértette a Ludovikára, ráadásul a szolgálati jegyen alaptalanul vádolta meg szabotázzsal, „*s ennek következtében a nevezettet elzárták, majd később kivégzés céljából sortüzet adtak rá: katonai jellegű alakulatnak személy ellen elkövetett cselekményéhez nyújtott segítséget: őt a rendelkezés szerint*

---

²³ BFL, Nb. 1993/1945. 29.

²⁴ BFL, Nb. 1993/1945. 32.

²⁵ Nbnov. = a népbíróságokról szóló 81/1945. M.E. rendeletet módosító „novella”, azaz az 1440/1945. M.E. rendelet. A végzésben olvasható 9. §. d. pontjára történő hivatkozás csak elírás lehet, mert a jogszabályban ilyen szakasz nincs. A fővárosi PRO 1946. március 29-i jelentése azt állította, hogy a 13 §. 2. pontja alapján ítélték el a lelkészt. (Ez utóbbi kimondja: háborús bűnös az is, „*aki nem vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzéséhez vagy megtartásához*”). Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8214>

²⁶ Egyedül a nemzeti parasztpárti Szalay János szavazott a vádlott ártatlansága mellett.

bűnösnek kellett kimondani”²⁷ (Az enyhítő körülmények között nem csak családosi állapotát és büntetlen előéletét vették figyelembe, hanem azt is, miszerint nem tudta, hogy Frisch zsidó származású.)

Részben a családi állapotára (két kisgyermek volt), részben betegségére való tekintettel **szabad lábra helyezték**. Mivel a népügyészség továbbra is előzetes letartóztatásban szeretne volna tartani az elítéltet, a népbírói döntést megfellebbezte, ám ezt december 10-én a Népbírók Országos Tanácsa (NOT) elutasította. Úgy tűnik, ebbe a politikai rendőrség nem tudott belenyugodni. Három hónappal később, 1946. március 4-én Gajzágó György rendőr őrnagy, a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztály Felügyeleti és Területi (II.) Alosztályának vezetője felhívta a Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát, hogy Tárkány Szűcs Józsefet vegye őrizetbe és kísértesse fel Budapestre, mivel *„értesülés szerint már felgyógyult.”*²⁸ A helyi politikai rendőrség, ezek után március 15-én őrizetbe vette és föl kísértette Budapestre. Ott azonban mintha még nem értesültek volna erről – legalábbis erre utal egy 1946. március 29-i feljegyzés. Ebben ugyanis Szabó István alhadnagy, a budapesti PRO rendőrnyomozója azt írta, hogy *„jelenleg Vásárhelyen él”*,²⁹ de nem is ez az érdekes, hanem amivel megindokolja az internálás szükségességét: *„Tárkány Szűcs József bűncselekményét súlyosbítja azon körülmény, hogy mint a református egyház felavatott [sic!] lelképásztora követte el tettét. A papi hivatás megkívánja, hogy követője az ember iránti szeretetet és az üldözöttek védelmét hirdesse és ezen elvek szerint cselekedve éljen. A vádlott azonban megtagadta az emberi humanizmus, a vallási szeretet és a felekezeti türelmesség örök-szép gondolatait, és magát teljesen a torz nyilas eszmék szolgálatába állította. Friss [sic!] Mártonban nem a védelemre szoruló, felekezeti üldözöttet látta, hanem a nyilasok, és az általa is gyűlölt és kipusztításra ítélt emberfaj egyik képviselőjét. Ezzel a cselekményével teljesen azonosította magát, a barbár vérmítosz gondolatával pedig neki a krisztusi megbocsátás szellemét kellett volna követnie.”* A nyomozó vádaskodásainak semmi alapja sem volt, hiszen egyfelől bebizonyosodott, a lelkész nem tudta, hogy „Kiss” Márton zsidó származású, másrészt sohasem merült föl egyetlen tanú részéről sem, hogy ő a „nyilas eszmék” híve lett volna. Mindenesetre ez a vádaskodás már a sötét Rákosi-korszakot idézi elénk. Szabó egyébként azt is megjegyezte, hogy a „jelenleg” Vásárhelyen lévő lelkész *„ott hivatásánál fogva közéleti tényező, hangadó szava van a közhangulat kialakításában. Már pedig ilyen faji gyűlöletet sugárzó gondolkodás-móddal, amelyet a múltban követett, nem várható, hogy a jelenben, a demokratikus gondolatnak, cselekvésnek hirdetője legyen. Feltételezhető, hogy benne melegágyra fog találni a demokrácia ellenes gondolat, ilyenformán demokrácia megvédése szempontjából közigazgatási eljárás alá vonása mindenképpen indokolt.”*³⁰

Egy nappal később dr. Földényi százados és dr. Timár István ezredes³¹ még egy lapáttal rátettek az alhadnagy vádaskodásaira, ugyanis az internálási javaslatukat egyebek

²⁷ ÁBTL, 3.1.9. V-21288. 38.

²⁸ ÁBTL, 3.1.9. V-21.288., 17. és 23.

²⁹ Ráadásul azt állítja, hogy január 5-i kérésükre a vásárhelyi politikai osztály Tárkány Szűcs Józsefet föl kísértette Budapestre, ennek megtörténtét azonban más forrás nem erősíti meg.

³⁰ ÁBTL, 3.1.9. V-21.288., 21.

³¹ Dr. Timár István (1913–1991) a 2. világháborút munkaszolgálatosként élte át. 1945 és 1948 között a politikai rendőrség tagja, 1947 decemberétől Péter Gábor helyettese volt. Az ÁVO/ÁVH ezredesként és a vizsgálati főosztály vezetőjeként, ő hallgatott több háborús bűnöst, majd a későbbiekben vezető szerepet játszott számos hírhedt koncepció ügy vizsgálatának lefolytatásában. 1948-tól az Igazságügyi Minisztérium büntetőjogi és ügyési főosztályának vezetője volt. 1953 januárjában letartóztatták, a Péter Gábor és társai elleni perben 1954-ben jogerősen tizenegy év börtönre ítélték. 1956 októberében szabadlábra helyezték, 1957 elején rehabilitálták. 1962-ben kinevezték a Legfelsőbb Bíróság első elnökhelyettesévé, de fél év múlva „a munkásmozgalomban részt vettek elleni törvénysértő perek” lezárásáról hozott határozatát követően fölmentették tisztségéből.

mellett azzal indokolták meg, hogy „kétségtelen, Frisch Márton súlyos megkínzásának és csaknem halálának közvetett okozója Tárkány Szűcs József lelkész-főhadnagy, aki papi hivatásához nem méltó cselekedetre ragadtatta magát. [...] ha nem sürgette volna az elburkolását, Frisch Márton minden bizonnyal még néhány napig, azaz a felszabadító Vörös Hadsereg megérkeztéig el tudott volna rejtőzködni a szanatóriumban.” Erre való hivatkozással feltétlen indokoltnak tartották a rendőri őrizet alá helyezést.³² Ezek után – az egyébként is rendőri őrizetben tartott – lelkésznek az április 9-i véghatározattal elrendelték az **internálását**.

A NOT június 17-én ismét elutasította a budapesti népügyészségnek az első fokú ítélet, illetve Tárkány Szűcs József szabadlábra helyezése ellen benyújtott fellebbezését. Az indoklásban egyebek mellett az előzetes letartóztatásban eltöltött hosszú időt (fél évet), és a családi körülményeit hozták fel, és kijelentették, hogy „a szökés veszélyétől tartani nem kell”.³³ Ennek ellenére nem helyezték szabad lábra, továbbra is az internáló táborban maradt.

1946. szeptember 25-én a NOT megtartotta a fellebbviteli tárgyalás első fordulóját. A dr. Téglás István tanácsvezető bíró, dr. Szabó Petróczy József előadó, dr. Kovácsy Sándor, dr. Cserzy Mihály, dr. Pogány Béla, dr. Sarlós Béla szavazók, valamint dr. Káli Nagy Elemér, a népfőügyész helyettese alkotta tanács bizonyítási kiegészítést rendelt el, és Frisch Márton tanúkénti meghallgatását. Az új eljárást október 9-re tűzték ki, melyen dr. Keresztes Ferenc tanácsvezető bíró, dr. Szabó Petróczy József, dr. Kovácsy Sándor, dr. Fehér László és Sarlós Béla voltak jelen, valamint dr. Nagy István népfőügyész-helyettes. A védő, dr. Kiczko Kálmán ügyvéd kérte dr. Jancsó István, valamint dr. Fogolyán Miklós, Tóth Tibor és neje tanúkénti kihallgatását, amit elfogadtak (utóbbi három végül még sem jelentek meg), az új tárgyalási napot pedig november 11-re tűzték ki. Azon a napon viszont Jancsó és Frisch Márton jelentek meg, emiatt ismét elnapolták a tárgyalást. Végül december 17-én tárgyalták újra a pert. Ezen a védelem tanúja, Jancsó azt vallotta, hogy mint a szanatórium igazgatója, Kaszástól hallotta, hogy Kiss letartóztatására Marcenkiewicz őrnagy adott parancsot „*valami állítólagos általa elkövetett szabotázs cselekmény miatt*”. Ráadásul elárulta, hogy Frisch (aki nem jelent meg a tárgyaláson, ugyanis nem volt beidézhető, mert a bejelentett lakcímről – a szanatóriumból – ismeretlen helyre távozott) az ő bizalmi embere volt, egyébként pedig „*megítélésem szerint a vádlott velem szemben a legnagyobb jóakarattal járt el, amit az is bizonyít, hogy Frisch Márton annak idején kézfogással köszöntött nekem és így búcsúzott el tőlem*”. Később még azt is közölte: „*Tény, hogy az őrnagy a vádlottat főbelövésével fenyegette meg, amiért már az első alkalommal nem hajtotta végre a parancsot*”.³⁴ Ezek után a NOT – bizonyítékok hiányában – a vádlott lelkész ellene felhozott vádat ejtette, és jogerősen **fölmentette**. Az indokok között hangsúllyal szerepelt az, hogy Frisch Márton vallomásaiban valótlán elemek találhatóak. Így például azt állította, hogy február 12-én akarták kivégezni a nyilasok, csak hogy a Királyhágó tér környéke már egy hete orosz kézen volt. Az sem életszerű, hogy Kovarcz olvasta volna fel a szolgálati jegyet, ugyanis mint a kormány tagja, nem tartózkodott az ostromlott Budapesten. Az sem egyértelmű, hogy volt-e nála pénz vagy sem? „*Ezek az adatok, figyelemmel arra is, hogy tanú, mint sértett, kétségtelenül elfogult a vádlottal szemben, figyelemmel továbbá arra, hogy tanú tettese háborús bűncselekményeknek, és hogy emiatt szökésben van, a tanú vallomását hitelt érdemlőség szempontjából teljesen kétségessé teszi, minek következtében nincs bizonyíték arra, hogy a vádlott a vádbeli alkalommal összekötöztette volna, hogy bárhol megverték volna és hogy a nyilasok ki*

³² ÁBTL, 3.1.9. V-21.288., 22.

³³ ÁBTL, 3.1.9. V-21.288., 29.

³⁴ BFL, Nb. 1993/1945. 48–49.

akarták volna végeztetni Frisch Márton sértettet...” – mondta ki a NOT az ítélet indoklásában.³⁵

Itt álljunk meg egy pillanatra. Hogy-hogy a zsidó származású tanú „*tettese háborús bűncselekményeknek?*” – kérdezheti az elképedt olvasó. Nos, a vád koronatanúja, Frisch Márton ellen az Országos Belügyi Hírközpont még a másodfokú tárgyalás előtt egy hónappal, november 19-én körözést bocsájtott ki „háborús bűntett” miatt, mert egyes tanúvallomások szerint együttműködött a nyilasokkal. Miután elfogták, és 1947. január 13-tól előzetes letartóztatásba helyezték, először a kaposvári törvényszék ítélte február 28-án sikkasztás miatt négy hónap börtönbüntetésre. Ezt követően a budapesti népbíróság emelt vádat ellene az 1945. évi VII. tc-vel törvényerőre emelt Nbr. 11 §. 5. pontjába³⁶ ütköző „háborús bűntett” gyanúja miatt. A népbíróság Tutsek-tanácsa az 1947. június 19-i tárgyaláson „háborús bűntett” miatt tizenöt év kényszermunkára ítélte. (Ez 1949. december 12-én jogerőre emelkedett.) Az ítélet indoka az volt, hogy ugyan 1945. január 4-én valóban a Városház utcai nyilas pártházba szállították, de ott nem került a többi zsidó fogoly közé, hanem szabadon ki-be járkált, szerelő munkákat végzett – és besúgóként információkat adott a többi zsidóról.³⁷ Frisch azonban viszonylag könnyen megúsza: 1956 nyarán a márianosztrai büntetés-végrehajtási intézet részéről kegyelemre javasolták, arra való hivatkozással, hogy „csupán” azért lett besúgó, hogy az életét mentse, és különben is 1917 óta vett részt a munkásmozgalomban, 1925-ben tagja volt a Vági-féle MSZMP-nek is. Egyébként pedig közreműködött a Városház utcai nyilas pártház tagjainak elfogásában. Ezen „érdemekre” való tekintettel 1957. május 15-én az Elnöki Tanács kegyelembe részesítette, a hátralévő börtönbüntetését pedig elengedte.

Visszatérve Tárkány Szűcs Józsefre, ő nem sokáig örülhetett a fölmentő ítéletnek, ugyanis a kistarcsai Központi Internáló Tábor kapui nem nyíltak meg előtte a fölmentő ítélet kihirdetése után sem. Emiatt a felesége december 4-én levelet írt a budapesti főkapitányság Fogház és Tolonc Osztályának, hivatkozva arra, hogy férjét a „*jelenleg körözés alatt álló nyilas, volt népbíró hamis vádja lapján*” vették annak idején őrizetbe. „*Egy sötét lelkű gonosztevő hamis vádja miatt szenved tehát ártatlanul internálást ma is a férjem*” – szögezte le a kétségbeesett anya, aki két apró gyermekével már két éve a családfenntartó nélkül nyomorgott.³⁸ Bár a Belügyminisztérium 1947. január 21-én megszüntette az internálását, de egyben **rendőri felügyelet** alá helyezte. Ez ellen ugyan április 17-én föllebezett Rajk Lászlóhoz, de ezt „természetesen” elutasítottak. Mónus István hódmezővásárhelyi rendőr ezredes határozata alapján minden kedden reggel 8 órakor köteles volt személyesen jelentkezni a városi rendőrkapitányságon, lakhelyét (szülei gorszai tanyáját) pedig este 8 és reggel 8 óra között nem hagyhatta el.

³⁵ ÁBTL, Tárkány Szűcs József és társai vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-56.239., 39.

³⁶ A törvény 11. § 5. pontja alapján háborús bűnös az: „*aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával a reábizott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában felhajtja, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének vagy megkínzásának.*” Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8214>

³⁷ Például az egyik tanú, Fried Béla 1947. február 17-én jegyzőkönyvbe mondta, hogy Frisch „*nem is lakott közöttünk, és teljesen szabad mozgása volt az épületen belül, és őrségi ételmezést kapott.*” Egy másik tanú, Bán Géza ugyanazon nap azt vallotta, hogy kb. kétszázan voltak bezsúfolva a nyilas pártházban, de Frisch szabadon mozgott az épületben. Azt ugyan nem tudja, hogy valóban besúgó volt-e, de véleménye szerint „*valami ára volt ennek a viszonylag szabad mozgásnak.*” ÁBTL, Frisch Márton vizsgálati dossziéja, 3.1.9. V-102.614., 19–20.

³⁸ ÁBTL, 3.1.9. V-21.288., 36.

Az öt hónapot előzetes letartóztatásban és tíz hónapot internáló táborban töltő, majd még jó négy hónapig „ref” alatt lévő Tárkány Szűcs Józseffel végül dr. Karczag Iván miniszteri tanácsos 1947. június 6-án közölte, hogy „*további rendőrhatalósági felügyelet alatt tartását*” nem látja szükségesnek.³⁹ A lelkész vesszőfutása – egy időre – ezzel véget ért.⁴⁰

***

A történetből nyilvánvaló, hogy Tárkány Szűcs József hódmezővásárhelyi lelkipásztor egyéni bosszú áldozatává vált. A hamis papírokkal bujkáló, zsidó származású Frisch Márton abban reménykedett, hogy valamiképpen átvészeli Budapest ostromát a Pajor Szanatóriumban. (Mint említettük, rajta kívül mintegy százán bújtak meg az épületben.) Amikor a katonai kórház beköltözött, nyilván megijedt, hogy lebukik. Nem kizárt, hogy valóban szándékosan rongálta meg a kazán biztonsági szelepét, de hogy így történt-e, azt már utólag – a rendelkezésre álló forrásokból – nem lehet eldönteni. A tábori lelkész először futni hagyta, de nem élt a felkínált lehetőséggel. Talán abban reménykedett, hogy azt a pár napot, amíg a „felszabadítók” oda érnek, csak kihúzza. Amikor azonban Tárkány Szűcs József – parancsra cselekedve – lekísértette a Ludovikába, őt hibáztatta. Amikor a nyilasokkal – igen ügyesen -

---

³⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-21.288., 38.

⁴⁰ A lelkipásztor további sorsára nézve lásd VINCZE Gábor: *A „kulák”, a „reakciós”, és a „kommunistázó”*. *Három vásárhelyi református lelkipásztor megburvolása az ötvenes évek elején*. In: Szeremlei Társaság Évkönyve, 2007. Hódmezővásárhely, 2008. 147–172.